

TÓTPÁL JUDIT

RÉTEGZŐDÉSEK

Az építészeti feladatok bővítésként való értelmezése

DLA ÉRTEKEZÉS
2007

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	3
1. 3 ÉLMÉNY	
1.1 BEVEZETÉS	5
1.2 1 KIÁLLÍTÁS 1+1=1 Additions d'Architecture	5
1.3 1 KÖNYV Nádas Péter: Évkönyv	7
1.4 1 KIRÁNDULÁS ÉME Mesteriskola svájci tanulmányútja	8
2. TÉZISEK	
2.1 BEVEZETÉS	9
2.2 IDŐTÁLLÓSÁG ÉS LÉPTÉK	
BEVEZETÉS	9
TÁRGY	10
ÉPÜLET	11
SZÖVET	12
1. TÉZIS	12
2.3 RÉGI ÉS ÚJ VISZONYA	
BEVEZETÉS	13
EXTENZIÓ	17
DERIVÁCIÓ	18
TRANSZFORMÁCIÓ	19
KONFORMÁCIÓ	20
2. TÉZIS	20
2.4 RÉSZ ÉS EGÉSZ	
BEVEZETÉS	21
JOHN PAWSON	21
JOSÉ ANTONIO CODERCH	22
SVERRE FEHN	23
WALTER PICHLER	24
3. TÉZIS	25
3. MESTERMŰ	
3.1 BEVEZETÉS	26
3.2 A MESTERMŰ	26
BEVEZETÉS	31
SZÖVET	32
BEÉPÍTÉS	35
ALAPRAJZ, FUNKCIÓ	36
SZERKEZETEK	37
BURKOLATOK, BÚTOROK	39
A HÁZ ÉPÍTÉSE	40
4. TÉZIS	40
BEFEJEZÉS	41

FELHASZNÁLT IRODALOM

„... részei vagyunk egy kimondhatatlan Egésznek akkor is, ha az nem látszik, mert elfeledtük.”

(Balassa Péter)¹

BEVEZETÉS

Manapság – állítólag – mindenki szabadon választhat, válogathat, (váltogathat).

Krumplit, divatot, meggyőződést.

Manapság – állítólag – mindent szabad, amit nem tilt a törvény (betűje).

A látszólagos szabadság káprázatában azonban nem vesszük észre, hogy a világ valójában egyre egyformább körülöttünk.

„A globálissá vált ipari civilizáció és fogyasztói társadalom mindenütt hasonló feltételeket teremt az építészet és városépítés számára: a tömegember és a spekuláció igényei legalább annyira egyformák a világ bármely pontján, mint a nemzetközi építő nagyipar termékei.”²

A legújabb építészeti albumokban és szaklapokban a környezetükből kiragadott, képzőművészeti alkotásként interpretált épületek láttán alig jut eszünkbe az építészet alapvetően szükséges volta. Az építészeti fotók, írások és a bemutatás stratégiája erősen befolyásolják a véleményalkotást. A téri adottságok és az időtényező kizárása az építészeti alkotások megítéléséből azt az üzenetet hordozzák, hogy a sikerhez ez nem fontos. Csak a mű pillanatnyi eladhatósága, vagyis a látszat a lényeg.

A nyilvánvalóan létező téri és történeti környezet, mint már meglévő réteg, jelen van mindig, minden építészeti feladatban. Az új réteg üzenete, a már meglévőkkel kapcsolatos állásfoglalástól függetlenül, ráakódik az előzőkre. Nem tehet mást. Az egyes rétegek jelentéstartalmai, mint a mondatok, kerek történetté állhatnak össze, vagy széteső dadogás lehet belőlük. Hogy mi lesz, az rajtunk építészeken (is) áll.

A dolgozat alcíme - az építészeti feladatok bővítésként való értelmezése - a folytonosság tényének a felismerését jelenti.

¹ Balassa Péter: *Miért?*

in: *Egyszerűség útjai sötétben*, Vigília Kiadó, Budapest, 2006, 6.o.

² Ferkai András: *Mi a lényeges az építészetben?*

Heinz Bienefeld (1926-1995) *életművéről*, in: *Úr vagy megélt tér*, Terc Kft, Budapest, 2003, 175.o.

„Egy arab mese szerint a tanítónak egyszer el kellett mennie több órára. Kire hagyja a gyerekeket? Még nem ismerte őket eléggé. Nos, kiment az épületből, letett az ajtó elé egy jókora követ, s egyenként kihívta a gyerekeket. Azok pedig sorra fölbuktak a kőben, mígnem az egyik, aki persze szintén elhasalt, odébb nem tette. Az ilyen históriáknak az a nevezetességük, hogy nem egyszeriek, hanem folyamatosan történnek velünk, s állandóan vizsgáztatnak alapállásból: mit hagyunk az utánunk jövőkre? Vagyont? Oxigént, tiszta vizet, igaz szót? Követ a lábuk elé?”³

A múlt tisztelete és a jövő iránt érzett felelősség építészeti megnyilvánulása alkotói-emberi alapállást tükröz.

Szerintem a normális alapálláshoz hozzátartozik az, hogy az élet és a mű, erkölcs és intellektus elválaszthatatlanok legyenek egymástól. Az építészeti gyakorlatban is fontos, a tervezés tanításakor pedig elengedhetetlen a tudatosság, valamilyen építészeti alapállás felmutatása. A *gondolat – szó – tett* egységére törekszem, vagyis arra, hogy az egyetemi konzultációkon képviselt idea, valamint a tervek, házak, melyeket készítek, összecsengjenek, fedésben legyenek.

A DLA értekezés célja építészeti alapállásom bemutatása. A vállaltan szubjektív indíttatású értekezés mások számára is megfontolandó tézisei az építészeti feladatok egy lehetséges megközelítési módját, viszonyulási pontokat és kapaszkodókat tárnak fel. A tézisekhez épületelemzéseken, építészeti teóriák bemutatásán keresztül jutok el.

Az értekezésben részletesebben elemzett építészeti példákat tudatosan válogattam a saját munkáim és kortárs magyar alkotások közül. Az érzelmi, szellemi, morális kérdéseket - a téma egyetemességét hangsúlyozandó - nemzetközi híró nagymesterek, művészek írásai és a velük készült interjúk alapján vizsgálom.

³ Czakó Gábor: *Az alapállás*

in: *Beavatás, Az ideák nyelve, Boldog Salamon Kör, Budapest, 2005, 42.o.*

1. 3 ÉLMÉNY

1.1 BEVEZETÉS

Amióta tudatosan közelítek az építészet felé, sok minden változott körülöttem, bennem. Van azonban három élményem, melyek erősen hatnak építészeti gondolkodásomra. E dolgozat megírásához is ezeket hívtam segítségül. Belőlük kiindulva tudom rendszerezni az egyes tézisek alapjául szolgáló gondolataimat, ismereteimet.

1.2 1 KIÁLLÍTÁS

„1+1=1 *Additions d'Architecture*” (Épületbővítések) c. kiállítás

Pavillon de l'Arsenal, Párizs, 1996. július-augusztus

kurátor: Philippe Simon

A kiállítás alapgondolata:

„Minden meglévő konstrukció egy új terv alapja lehet.”

*Philibert De L'Orme*⁴

Philippe Simon szerint az épületbővítési feladatok számának a növekedése, egyfajta intellektuális krízis tünete. A vélt ideális állapot konzerválása, vagy a visszafordíthatatlan rombolás helyett a kétség e két véglet közt létező megoldások keresésére sarkallja az építészeket.

A kiállított 50 alkotás mindegyike Párizsban található. A bemutatott munkák 10 évnél nem régebbi, megvalósult (44), vagy megvalósulás előtt álló (6) alkotások, többségük (48) közösségi megbízás alapján, elsősorban Párizs városának beruházásaként épült. A válogatás egyetlen szempontja a magas építészeti minőség volt, a kiállított munkák között lakó- és középületek, műemlékek és nem védett épületek egyaránt szerepeltek. Igen különböző volt a bővítések léptéke is.

Philippe Simon az új épületrész pozíciójából vezette le, ez alapján értelmezte az új és a már meglévő közötti kapcsolatot.

⁴ *Philibert De L'Orme* (~1510-1570) a francia reneszánsz nagymestere; többek között a Fontainebleau-i palota és a Chenonceaux-i kastély bővítését tervezte.

VERTIKÁLIS ADDÍCIÓ (alá-, illetve föléépítés)

Föléépítés esetében az új épületrész nyilvánvalóan hangsúlyosabb helyzetbe kerül, mint aláépítés esetén. (látható – nem látható)

Műemlék épületek esetében az eredeti állapot megtartása, bemutatása érdekében a föld alatti addíció gyakrabban alkalmazott megoldás.

(I.M. Pei, M. Macary, J.m. Wilmotte: Musée du Louvre, Paris, 1993)

HORIZONTÁLIS ADDÍCIÓ (melléépítés)

A meglévő épület és a bővítés nem ítélné meg külön-külön, régi és új viszonyában a dominancia kérdése a lényeg.

(J.F. Schmit: Bérelhető műtermek, egykori ipari csarnok átalakítása, bővítése, Párizs, 1996)

TÖBBIRÁNYÚ ADDÍCIÓ (kereszteződések)

A város tömörödésének a tünete, a hézagok betöltésének a módja. A város, nem múzeum, ahol a zseniális építésszek csudálatos műalkotásai sorakoznak, hanem a sokféleség indukálta bővítések finoman összeálló halmaza.

(R. Piano, P. Vincent, N. Okabe, J. Lelay: IRCAM, Párizs, 1989)

A kiállítás katalógusában Philippe Simon Philibert De L'orme alap gondolatára utalva azt állítja, hogy a folyamatosan változó használat következtében az épületek is folyamatosan változnak, nincs „vég” az építészetben.⁵

Számomra ez a fajta vég nélkülség nem a befejezetlenséget jelenti, hanem arra utal, hogy az épített környezet többszörösen befejezett alkotásokból áll.

⁵ Philippe Simon: *1+1=1 Additions d'Architecture – Pavillon de l'Arsenal, Paris, 1996*

1.3 1 KÖNYV

1991-ben olvastam Nádás Péter Évkönyvét.

„Lakói, évekkal a mi beköltözésünk előtt, elhagyták ezt a házat. Kivitték őket a kis temetőbe, ahol ezen az utolsó télen még a gesztenyéből ácsolt nagy fakereszt is kifordult a helyéről, meg beköltöztek a közeli városba. A szelektől és viharoktól elmozdított tetőcserepeket senki nem lökte a helyére, a melléképületbe évek óta becsorgott a víz, föláztatta a tapasztott földemet, nagy repedések keletkeztek rajta, és megtették a magukét a téli szállást kereső egerek is. A falu másik végén, egy elhagyott pajtában találtam pelyvát, összekevertem vízzel és agyaggal, tettem bele egy kevéske tehéntrágyát is ragasztóanyagként. Néhány cserepet fölhúztam, lássam, mit csinálók. Lehánytam az évtizedes szénát, alatta üres borospalackokat találtam, a gazda titokban idogált. Aztán nekiláttam a tapasztásnak. Láttam már tapasztást, régen, de soha nem csináltam.

Amint megtettem az első mozdulatokat, s kenni kezdtem a tenyeremmel a finom, de idegen illatú sarat, a tenyerem csúszása alatt éreztem meg azt az ismeretlen kezét, amely ezt a szénapadlást évekkal, évtizedekkel ezelőtt rendesen és szakszerűen fölsarazta. Miként egy őskori lelet. Csúszott a tenyerem a tenyerének negatívján. Tenyerem párnája tenyerének helyére illeszkedett. Libabőrös lettem e régvolt tenyérpárna érzékelésétől. Mentem utána. Előtte még a szomszédaimat faggattam, miként kell csinálni, de tőle tanultam meg aki előttem megcsinálta. A tanulásnak ilyen mélységesen mély élményével még soha nem ajándékozott meg a sors. Boldog lettem tőle és elővigyázatos.

Azon voltam, hogy úgy tegyem a dolgom, amiként ő is tenné. A tenyeremmel tettem eleget annak az útmutatásnak, amit a tenyerével adott, és ez lett a műveletről, s ezáltal az életről való tudásom.”⁶

Az idézett részben az építés érzéki, érzékeny leírásán keresztül az új és régi rétegek szellemi-fizikai kapcsolatáról olvashatunk.

⁶ Nádás Péter: Évkönyv, Jelenkor, Pécs, 2000, 94-95.o.

1.4 1 KIRÁNDULÁS

1998-ban a Mesteriskola XIV. ciklusának hallgatójaként részt vettem a Turányi Gábor és Moravánszky Ákos által szervezett svájci tanulmányúton. Herzog, De Meuron és Zumthor építésze vonzott Svájcba. Ott azonban Märkli és Caminada házai érintettek meg igazán.

Peter Märkli-t svájci építész körökben rebellis provokátorként tartják számon. Szigorúság és nagyfokú tervezői szabadság jellemző építészetére. Befolyásoltságától mentesen keresi a klasszikus európai építészet megnyilvánulásának mai lehetőségeit. A redukció, mely a svájci építészetre jellemző, nála nem a kálvinista önmegtartóztatás része, hanem az elemi szépség felmutatásának az eszköze.⁷

A winterthur-i családi házra a modern és az archaikus kettőssége jellemző. A loggia, a fürdőház, az előszobából két párhuzamos szálon induló térsor, a reneszánsz ízű részletek modern megfogalmazásban. A durva betonfelületeken a zsaluzat lenyomata pontosan tervezett mintát ad. A napfényes déli teraszt embermagas, geometrikus formára nyírt növényzet választja el az utcától. A szabályos zöld tömeg szinte az épület részévé, zöld-szárnyává válik.

Gion A. Caminada a rétoromán Lumnezia völgyből származik, itt él és alkot. A Vrin falu jövőképét leíró, annak megvalósulását előkészítő és segítő Vrin Projekt kidolgozásában szerepet vállalt. Ennek lényege, hogy a hagyományok és kulturális környezet ápolása, megőrzése érdekében olyan stratégiát dolgoztak ki, melyben a falu fejlesztésének alapja a meglévőségek (természet, tipológia, építőanyagok) elfogadása, és a modern igények kielégítése. Caminada az egykori kő alépitmény helyett beton alapra építi kétrétegű boronafalú házait. A hagyományos építési mód ellenére az épületek funkcionálisan és formai szempontból egyértelműen maiak.

Két homlokegyenest különböző karakterű, indíttatású építésről van szó. Az építészethez is teljesen másképp közelítenek. A végeredményt tekintve mégis van valami közös bennük: a múlt, saját múltjuk továbbépítésének lehetőségeit keresik.

⁷ Marcel Meili: *Archaikus modern*, in: *arc'1*, Gyorsjelentés Kiadó, Budapest, 1998, 40.o.

2 TÉZISEK

2.1 BEVEZETÉS

Az előző fejezetben három élményemről írtam.

Olyan élményekről, melyek évek óta elő-elő bukkannak, gondolatokat indukálnak. Ebben a fejezetben ezekről a gondolatokról lesz szó.

2.2 IDŐTÁLLÓSÁG ÉS LÉPTÉK

„Minden létező konstrukció egy új terv alapja lehet.”

(Philibert De L'Orme)

BEVEZETÉS

A folyamatosan változó használat következtében az épületek is változnak, éppen ezért az épületek többszörösen befejezett alkotások.

„Az elmúlással szemben a használat minden épülethez hozzáad valamit, hogy egyidejűleg elvegyen valami mást.”⁸

A funkcionalitás az építészet lényegéhez tartozó alapkritérium. Az építészetet létrehívó igény is a használhatóságon alapul: az öskunyhó funkciója a védelem, menedék. A használat alapvető fontosságát tagadó kísérleti épületeket nem igazolta az élet. Például: Peter Eisenman: House VI (Frank House) lakóházán a földemekeket is átszelő rések egy részét idővel „befoltozták”.

Az igények változása, a változtatás igényét vonja maga után. A változtatás igénye első fázisban kielégíthető a meglévő térkincsen⁹ belül, később azonban az épület külső megváltoztatása, az épületek kapcsolatainak módosítása, vagy települési, környezeti szintű változtatás szükséges. Az alaprajz struktúrájától, a ház téri rendszerétől nagyban függ, hogy milyen gyorsan fog rajta az idő. A többcélúan használható terek és a flexibilis térrendszerek, melyek nincsenek mereven a pillanatnyi igényeknek megfelelően, nagyfokú átrendezhetőségüknek köszönhetően időtálló alkotások.

⁸ Friedrich Achleitner: *Ez a ház a 8. századból származik és 1898-ban épült meg in: Kerékgyártó Béla szerk.: Hely és jelentés, Terc Kiadó, Budapest, 2002, 43.o.*

⁹ Mátrai Péter: *Spontán építészet, in: MÉ 1987/1, 40.o.*

„Minden építészeti tér – montázs. Az egyes részek elavulási ideje, de keletkezésük ideje is ennek megfelelően más és más. Legnehezebben az építészeti tájban a főutak évülnek el – nem tudom, a római utakat mennyi ideig használták Magyarországon. Utána a tektonikus rész az ami nagyon állékony, hiszen ez az épület szerkezete; ezen áll a ház. Ezt követik az osztások, nyílászárók, homlokzatok. S nagyon hamar elévülnek a berendezések és hozzátett tárgyak, melyeket az ember naponta használ. Ezeknek megfelelően egy ház megvalósulása is visszamenő sorrendben történik.”¹⁰

Az „építészeti táj”-ban megfigyelhető változások: a pusztulás (meglévő réteg avulása) és a születés (új réteg létrehozása). A két folyamat nincs feltétlen kapcsolatban egymással. Mindkét változás, változtatás gyakorisága léptékfüggő.

TÁRGY LÉPTÉK

LAKÁSÁTALAKÍTÁS Budapest II, Szalag u.

1996 Nagy Ivánnal

A Várhegy oldalában található Szalag utca középkori eredetű (Schlange Gasse). A most látható város alatt a földben, nem is olyan mélyen, ott pihennek az előző városok maradványai. Római kori, középkori emlékek pihennek a talpunk alatt. És persze újabb kori törmelékek is. A különböző rétegek története történelemmé fűződik össze.

A Szalag utca felső szakaszán található a szóban forgó lakóépület. A kutat rejté középkori pincén álló ház a Dessewffy család városi háza volt az államosítás előtt.

Barátaink beleszerettek a házba, s megvettek egy lakást, amely valójában két padlásszobából meg egy földszinti mosókonyhából állt. A mi feladatunk az volt, hogy az idegen tulajdonú földszinti lakás fölötti fafödémén fürdőszobát és konyhát alakítsunk ki az egyik padlásszobában.

Az új elem, a vizesblokk, egy könnyűszerkezetes doboz: belül fürdőszoba, kívül konyha. A dobozt belül kibéleltük horganylemezzel, s a horganylemez tepsit, statikai méretezés szerint, a lépcsőház felé túlfolyóval láttuk el, így a fafödém át sem ázik, le sem szakad még komolyabb baj esetén sem.

¹⁰Jánossy Györgyöt idézi Kerényi József: *Jánossy György Testamentuma*
in: *Ferkai András szerk.: Jánossy György építőművész 1923-1998, 6Bt Kiadó, Budapest, 2000, 129.o.*

ÉPÜLET LÉPTÉK

CSALÁDI HÁZ *Biatorbágy, Ferenc u.*

2007 *vázlat*

Torbágnak ez a része a II. világháború után épült be. Az utcák merőlegesen futnak az egykori vasúti terület felé. (1977-ben szűnt meg a vasúti forgalom, a Budapest, Kelenföld – Hegyeshalom vasúti fővonal pályakorrekciója következtében a vasút ma az eredeti nyomvonálhoz képest ÉK-re, innen kb. 1 km-re található.)

A terület érdekessége a beépítés. Látszólag hagyományos oldalhatáron álló beépítés, de furcsa módon nem a rosszabb tájolású ÉK-i telekhatárra, hanem a DNY-ira épültek a házak. Az utcák egyik oldalán a házak kerti homlokzatának a tájolása ÉK – Ény-i, a másik oldalon ÉK-DK-i. A sátoztetős kockaházak talán a *vasút füstjének* fordítottak hátat.

Ismerősöm háza a szerencsésebb oldalon áll. A '60-as években épült lakóházban két különálló lakást szeretnének kialakítani, a feladat tehát: tetőtérbeépítés, külső lépcső, térdfal, kutyaól.

Elhatároztam, hogy

- az épület zárt tömegét (kocka) megtartom,
- a lépcsőházat a tömegbe integrálom,
- elfuserált kockaházat eredményező térdfalas tetőtérbeépítés helyett emeletráépítést tervezek
- olyan tetővel, amely rímel a hosszfőfalas szerkezetre.

A szigorú tömeg elé leengedtem a faszerkezetű tetőket tornácok képében. Az utcai tető a felső szintre vezető lépcső fölé hajlik, az udvari erre merőleges.

SZÖVET LÉPTÉK

KÖZÖSSÉGI HÁZ Budakeszi

2001 országos tervpályázat Csontos Aladárral és Losonczi Áronnal

A közösségi ház számára kijelölt helyszín nem a város központjában, középületek között található, hanem egy heterogén beépítésű lakóterületen. A tervezési terület körül bezárult a kör, a különböző korú, karakterű és rendszerű lakóépületek jobb híján körbeállják, keretezik ezt az ittfelajtott területet. Nem tartozik sehova sem. Szétesett és tanácstalan helyzet ez.

Értelmezésünk szerint, a közösségi ház ürügyén, ezt a „szövettani” problémát kellett megoldani. A hangsúlyt a terület tagolására, illetve a telepítésre fektettük. A terepviszonyok, megközelíthetőség, környező beépítési adottságok, meglévő funkcionális körülmények és a funkcionális követelmények figyelembevételével egy kvázi tengelykereszt mentén tagoltuk a területet. A fő gyalogos megközelítési irányra helyezett gyalogút és a rétegvonalakkal párhuzamos támfal alkotják a tengelyeket. Liget, park és udvar funkciók válnak szét a tengelyek mentén, illetve ezekkel az arcaival fordul a terület a szomszédság felé.

Az épületek formálása során, a területen talált megtartott trafóházzal kerestük a rokonságot, az épületeket tereptárgyakként képzeltük el. Ezzel is a telepítési gesztusokra terelődött a hangsúly, az épület részletei nem voltak annyira fontosak. A támfalra helyezett épületek (tereptárgyak) simították össze a tengelyek mentén elváló részeket.

1. TÉZIS

Az építészeti tér alkotóelemei léptéküktől függő gyakorisággal cserélődnek. A lépték ilyen értelemben az építészeti alkotás (mint az épített környezet rétege) időtállóságát, érvényességi idejét is előrevetíti.

2.3 RÉGI ÉS ÚJ VISZONYA

*A tenyeremmel tettem eleget annak az útmutatásnak, amit a tenyerével adott, és ez lett a műveletről, s ezáltal az életről való tudásom.*¹¹

BEVEZETÉS

Az új és régi rétegek szellemi-fizikai kontaktusban állnak egymással.

Mi a régi? A már jelenlévő. Értéke nem lépték- vagy korfüggő.

*„Azt kerestem, hogy hol találok meg minden munkámban azt a gyököt, amely úgy van a helyén, hogy nem kell háborgatni, hanem a helyén van, megfejthető és abból építkezni lehet.”*¹²

Mi az új? A bővítés. A meglévő rétegekre rakódó újabb réteg.

Milyen a viszonyuk? A teljes elutasítás és az alázatos, hű folytatás közötti széles skálán mozog.

Bármilyen építészeti feladat esetében alapkérdés az új és a régi viszonya, egymásra kifejtett hatása, jelentéseik módosulása, közös üzenetük értelmezése. A változás, változtatás kérdése szükségszerűen együtt jár a megőrzés, az identitás kérdésével. A nagyapa bicskájáról szóló népi mondást, miszerint a bicska nyelét háromszor, a pengéjét kétszer cserélték, de azért a nagyapa bicskája, mindannyian ismerjük és értjük is, a használathoz tartozó identitás kérdése mégsem népszerű a műemlékvédők körében. Jelen dolgozat keretei között nincs mód a műemlékvédelem szakmai életünket szinte napi szinten érintő vitatott kérdéseiről értekezni, egy gondolat erejéig azonban érintenem kell a témát.

A művészettörténet 19. századi fejlődésének köszönhetően megjelenő intézményesített műemlékvédelem a tárgyak anyagi létének korábban nem jellemző jelentőséget tulajdonított (tulajdonítt!). Az eredetileg nem emlékeztető funkcióval, tehát nem emlékműnek épült alkotások átértékelése, az eredeti kontextusból való kiemelése olyan időfogalmat feltételez, mely az anyagi léthez kapcsolódik.¹³ Friedrich Achleitner szerint a relikviák kultúrájának tagjai vagyunk. A sintoista Ise-Jingu szentély példáját említve megállapítja:

¹¹ Nádas Péter, *id.mű*

¹² Ferencz István, in: *Akadémiai Beszélgetések, Magyar Művészeti Akadémia 2002. május 6., www.mmakademia.hu*

¹³ Moravánszky Ákos: *Monumentalitás*
in: Moravánszky Ákos, M. Gyöngy Katalin: *Monumentalitás, Terc Kft, 2006, 8-39.o.*

„Számunkra idegen az az eszme, hogy a szellemi forma az egyik anyagi formából a másikba vándorol, anélkül, hogy ezáltal bármi kárt szenvedne.”¹⁴

A mi kultúránkban jelenleg használatos időfogalom az élet minden területére jellemző anyagelvűséget tükrözi. A szellemi tartalmak elvesztésének következménye az a műemlékes szemlélet, mely az épületek változásainak levezetését, a történeti rétegek láthatóvá tételét „*kronológikus implantációk és didaktikus protézisek*”¹⁵ formájában írja elő. A múlt valódi, mély megismerése csak az anyagi és szellemi összefüggések együttes megismerésével lehetséges. Régmúlt idők szakadozott rétegeihez kapcsolódni elsősorban hitünk és vágyaink mentén tudunk: hisszük, hogy úgy volt és szeretnénk, ha ezt mesélné rólunk. Saját korunk korábbi korszakokhoz viszonyított helyzete „*olyan fogalmát alapozza meg a múltnak, amelyben a múlt Most lesz, s e Mostba a messiási Most szilánkjai fúródnak bele.*”¹⁶

A továbbiakban Paul Spencer Byard: *The Architecture of Additions - design and regulation*¹⁷ című könyvét tekintem át, mely a témához kapcsolódó általam ismert szakirodalom legátfogóbb, legrészletesebb műve.

Byard tervező építészként és jogásként dolgozik a műemlékvédelemben. A könyv 30 éves szakmai tapasztalatának összefoglalása. A Columbia Egyetemen Tervezés és Megőrzés címmel 5 évig vezetett kurzust e könyv téziseire és elemzéseire alapozva.

Az *első fejezetben* híressé vált összetett építészeti alkotások, többek között a római Szent Péter Bazilika¹⁸ és a veronai Castelvechio¹⁹ jelentéstartalmának, üzenetének evolúcióját írja le.

¹⁴ Friedrich Achleitner: *Ez a ház a 8. századból származik és 1898-ban épült meg*
in: Kerékgyártó Béla szerk.: *Hely és Jelentés, Terc Kft, 2002, 33.o.*

¹⁵ Reimholz Péter: *Kronológikus implantációk és didaktikus protézisek*
Magyar Építőművészet, 1986/5, 9.o.

¹⁶ Walter Benjamin: *A történelem fogalmáról*
idézi: Ferkai András: *A mérhető és a mérhetetlen*
in: *Úr vagy megélt tér, Terc Kft, 2003, 181.o.*

¹⁷ Paul Spencer Byard: *The Architecture of Additions - design and regulation,*
W. W. Norton, New York, London, 1998

¹⁸ Bramante 1506, Michelangelo Buonarotti 1564, Maderno 1612, Bernini 1667

¹⁹ della Scala család ca. 1356, Scarpa 1964

A *második fejezetben* a 20. században jellemző, a modernizmushoz kötődő továbbépítési kategóriákat állítja fel:

- extenzió
- deriváció
- transzformáció

A *harmadik fejezetben* a jogilag szabályozott műemlékvédelem alapkérdéseit, helyzeteit tárgyalja:

- a védett identitás és környezetének helye az új hierarchiában,
- a védett identitás környezetének a védelme,
- az identitás hordozójának a védelme.

A *negyedik fejezetben* a 20. század végén megfigyelhető viszonyrendszereket csoportosítja, a kombinált építészeti alkotások eszközrendszerét vizsgálva:

- az imitáció építészete
- a forma építészete
- a megfelelés építészete
- a lehetőségek építészete.

Könyve elején Byard a New York-i Grand Central Terminal bővítésére vonatkozó terv (tervező: Breuer Marcell, 1968) kudarcát firtató kérdést, kérdéseket fogalmaz meg.

A könyv végén a kérdésekre adott válaszok, a tanulságok összegzése olvasható, miszerint: a közösség számára fontos épületek esetében különösen fontos, hogy az építészek és a laikusok értsék egymást. A bővített épület új jelentését, identitását, régi és új viszonyát, a részek egymásra hatását vizsgálja, és konkrét példák bemutatásával igyekszik megfejtetni a bővített épületek sikerének titkát. Mint megállapítja: a múlt megértésének mélysége és helyessége szükséges, de nem elégséges a magas színvonalú alkotás létrejöttéhez. Az új és régi részek viszonya – azonosság és különbözőség – gazdagítja az eredeti alkotást. Szerinte alapvető követelmény, hogy a részek hierarchiája a meglévő, megtartandó elem a közösség által ismert és elfogadott jelentőségére reflektáljon.

Az ezredfordulón tapasztalható bővítési stratégiák szerintem két nagy csoportba oszthatók:

-használóért, környezetért, jövőért felelősséget vállaló építészet
-és a többi.

Az imitáció építésze, a forma építésze (dekonstrukció, morfológiai transzformációk), a lehetőségek építésze (high-tech), a különböző inplantációk vagy a parazita építészet körébe tartozó felelősségteljes alkotások levezethetők a második fejezetben meghatározott alapkategóriákból:

EXTENZIÓ

A bővítmény kiemeli a meglévő és az új rész közti minimális különbségeket. A részek saját szabályaik szerint szerkesztettek, a viszonyt bizonyos különállás jellemzi. Az új elem ugyanakkor a régit megértve, arra támaszkodva olyan helyzetet hoz létre, amely érdekesebb, gazdagabb, mint az eredeti volt.

DERIVÁCIÓ

Az új a meglévő épületből származtatja magát, viszonylagos függetlenséggel ugyan, de az eredeti felvetésekre figyelve alakítja ki saját válaszait. Szoros, tiszteletteljes kapcsolatot ápol a régivel, elismerve ötletei forrásaként. Az új helyzetben a részek közötti hierarchia csúcsán a meglévő áll.

TRANSZFORMÁCIÓ

Az új elem a meglévő jelentésén, ha nem is változtat, de újrafogalmazza azt.

Az eddig leírtak alapján egy negyedik kategória felállítását tartom szükségesnek.

Léteznek ugyanis olyan alkotások, melyek mindenk fölötti lényege a régi. Egyetlen szándékuk nem annak folytatása, vagy módosítása, hanem a megmutatása. Ezt a műveletet a konform szóra támaszkodva konformációnak neveztem el.

A „konform” latin eredetű, a matematikában és a geológiában használt szó, jelentése: szög és iránytartó leképezés, időbeli megszakítás nélkül képződő réteg.²⁰

KONFORMÁCIÓ

Az új elem „irány és szögtartó” leképezése a réginek. Szellemi síkon megszakítás nélkül képződő réteg.

²⁰ Bakos Ferenc: *Idegen szavak szótára*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1986, 448.o.

A továbbiakban az egyes kategóriákhoz rendelt megvalósult építészeti alkotások elemzésével a kapcsolattípusok közötti különbségek láttatása a célom.

EXTENZIÓ - a régi kiegészítése az új igényeknek megfelelően

*Bach Péter:*²¹

CSALÁDI HÁZ, Szendehely, 2002

Az lakóház Szendehely belső részén, a régi faluban található. A többször átalakított épület eredeti formájában egymenetes lakóépületből (szoba+konyha+szoba+kamra) és a mögé sorolt tárolókból és ólaktól állt. 1960 körül, egy új utcai szoba építése nyomán vált a ház „L” alakúvá. A befordított forma öblébe a bejárat került, s ekkor fazonírozták az elülső homlokzatot, az aktuális divatnak megfelelően „sátortetős kockaház” típusúra.

Ebből a helyzetből indult a tervezés, azzal a céllal, hogy az épületet átalakítva-bővítve egy négytagú család számára alkalmassá tegye. A minimális beavatkozásokra törekvő, józan feladat-meghatározás azt is jelentette, hogy az épület karakterén az építész nem kívánt változtatni. A környező épületek, az utcában jellemző sátortetős kockaházak összképe talán kicsit egyhangú, de ugyanakkor kiegyensúlyozott és nyugodt. Az egyes elemek önmagukban nem képviselnek különleges építészeti minőséget, a sátortetős kockaház ereje az utcaképben, az azonos karakterű épületek sorolódásában van.

A parasztházakra jellemző módon többcélúan használható terekből álló épület könnyedén fogadta be az új igényeket. Az épület bővítését a hiányzó előszoba (méltó bejárat, megérkezés) funkció tette szükségessé.

A tervezendő új elem kis mérete miatt látszólag egyszerű feladat, valójában éppen ettől nehéz. Vajon hogyan lehet egy jelentéktelen kis tömeget az épület bejárataként megfogalmazni? A válasz adott esetben a ház eresze alá simított finoman megbillentett tetejű előszoba. A páros oszlopokat, melyek a kis bővítmény tartószerkezetét jelentik, továbbfuttatta tornácoszlopokként az udvari épületszárny előtt. Ezzel a gesztussal, az előszoba kicsiny tömegéből kinyúló, az épület méretével és történetével (parasztház) párbeszédképes szerkezettel fűzi az új tömeget a régihez.

Józan és érzékeny építészet ez.

²¹ *Bach Péter (1973) építész, vezető tervező*

DERIVÁCIÓ - a régiből származó új

Klobusovszki Péter:

TÉGLAMÚZEUM, Veszprém, 2006

Klobusovszki Péter²² és alkotótársai, Karácsony Tamás és Kern Orsolya, országos, nyilvános építészeti tervpályázaton nyertek megbízást a veszprémi Dubniczay-palota felújításának-bővítésének tervezésére.

A veszprémi Vár hangsúlyos eleme, az egykori barokk lakóépület, több átalakításon esett át. Az „U” alakú beépítés épületszárnyainak a története eltérő. Eredetileg sem azonos jelentőségű funkcióval bírtak:

- az utcai, emeletes tömeg (a palota) volt a lakóépület
- az északi, földszintes szárny különböző kiszolgáló helyiségeket tartalmazott
- a déli szárnyat pedig az egykori magtár és bővítménye alkották.

A három eltérő karakterű és történetű szárnyat más-más módon kezelték a tervezők:

- a barokk palotát *helyreállították*
- az eredetileg jelentéktelen északi szárnyra furcsa emeletet építettek (kiállítótér), kvázi palota-szárnyá *átírták*
- a déli magtár-szárny bővítményének az elbontásával keletkezett helyen pedig *önálló épületként fogalmazzák meg* a Magyar Építőipari Múzeum Téglamúzeumát.

A Téglamúzeum kisméretű téglából rakott tömege a magtár-szárny arányaihoz igazodik, ebből *deriválódik*. Nem konkurál a palotával. A hatalmas fenyők árnyékában megbúvó épület önálló entitásként jelenik meg a kvázi palotaudvarban. A magtár egykori véghomlokzatának a kiszabadítása ürügyén az építész teljes önállóságot biztosított az új épületnek. Véleményem szerint ez a tisztelettudó különállás Klobusovszki házának a lényege; ez a finom distancia, mely tiszta helyzetet teremtve az új és a régi határát jelöli. Ez a távolságtartás régi és új között a belsőben is lépten-nyomon felbukkan kisebb-nagyobb rések, nütök, árnyékfűgák vagy éppen egy semleges betonsáv formájában.

²² *Klobusovszki Péter (1971) egyetemi adjunktus (BME Középülettervezési Tanszék), építész, vezető tervező*

TRANSZFORMÁCIÓ - a régit formáló új

Álmosdi Árpád, Csendes Mónika:²³

TISZA(P)ART MOZI, Szolnok, 2006

Rodrigo Perez de Arce szerint az additív transzformáció egész történelmünket végigkísérő környezetalakítási módszer. Lerakódó (üledékes) folyamat, mely történeti és téri folyamatosságot biztosít a városszerkezetben. Az elemek felhalmozódásából eredő igazi komplexitás erősíti a teret, a város mintegy önmagát építi, az egymást követő beavatkozások révén.²⁴

A víz építő-romboló munkája és a város építészeti rétegeinek születése-pusztulása között vont párhuzam kicsit sántít, de szemléletes.

A tárgyalt épület közvetlen környezetében megfigyelhető lerakódási folyamat heterogén közeget eredményezett. A mór-eklektikus zsinagóga (1899 Baumhom Lipót), egy '60-as évekbeli skandináv ízű típusiskola (Magyar Géza) és az 1930-ból származó zsidó hitközségi kultúrház (Böhm és Hegedűs), melynek déli szárnyában található a mozi. A tervezés kiindulópontját tehát az idő és a használat hordalékával terhelt építészeti szituáció átgondolása, a téri adottságok és a közterület-kapcsolatok újrafogalmazása jelentette. A konkrét tervezési megbízás az '50-es évek óta moziként működő szárnyra szólt, egy többfunkciós kisterem és egy nagy vetítőterem kialakítása volt a cél. Az „U” alakú hitközségi kultúrház öblében található előcsarnok felszabadítása (mosdók pincébe helyezése) és a zsinagóga felé történő felnyitásával ez a térrész definiálódott, városi térré vált. A tervezett belső átalakítások következményeként elengedhetetlen volt egy új, az épület különböző szintjeit áttekinthető módon összekapcsoló közlekedő-mag kialakítása. Ezt a meglévő épületen kívül helyezték el a tervezők. A finoman megtört, könnyűszerkezetes tömeg az új bejárat jelentőségét növeli. A filmszalag perforációját idéző szerelt burkolat, a megfelelően méretezett terek, a funkcionális rend valódi középületté avatják a mozi.

Az épület két külön életet élő szárnyának pontos artikulálása megtörtént. Az imaterem és a mozi társbérlekből valódi szomszédokká *transzformálódtak*.

²³ Álmosdi Árpád (1967), Csendes Mónika (1968) *Építészeti munkái*, az ARTÉR kft vezető tervezői

²⁴ Rodrigo Perez de Arce: *Város-transzformáció és az additív építészet*, Bercsényi 28-30 1980/1, 52-67.o.

KONFORMÁCIÓ

BUDAPEST MARGITSZIGETI KÖZÉPKORI DOMONKOS APÁCAKOLOSTOR EGYÜTTESÉNEK ÉS KÖRNYEZETÉNEK ÉPÍTÉSZETI KIALAKÍTÁSA, 1994

országos tervpályázat, Garay Andorral és Osváth Gáborral

„A pályamű – szakítva a konvencionális gondolkodásmóddal – újszerű megoldást ajánl. A gondolat alapjellemzője a hely szellemének elvont megjelenítése, tartalmának szimbolikus megfogalmazása. Mindennek legfőbb eszköze az egykori körkáporna kontúrjára épülő torony, melynek hasznos funkciója mellett esztétikai, figyelemfelkeltő és gondolati rendeltetése is van. A terv erénye a határozott állásfoglalás, amelyet minőségi szinten fogalmaz meg. Vitathatatlan értéke, hogy egyedülállósága folytán olyan gondolatokat indukált, melyek szükségesek a problémakör teljes és elfogulatlan körbejárásához. A romterületet meghagyja abban a formában, ahogyan most is látható és kertépítészeti eszközökkel értelmezi azokat.”²⁵

2. TÉZIS

Az építészeti alkotások többnyire bonyolult, sokszorosán összetett téri és szellemi viszonyait nehezen lehet kategóriákba sorolni. Kibújnak a tudományos igényű rendezés hálójából. A hangsúlyok megragadása azonban lehetséges, sőt szükséges az új, általunk tervezett réteg tudatos integrációjának szempontjából.

²⁵ A pályamű bírálata

in: A budapesti Margitsziget középkori domonkos apácakolostor együttesének és környezetének építészeti kialakítására kiírt tervpályázat pályaművei, Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, 1995, 67.o.

2.4 RÉSZ ÉS EGÉSZ

BEVEZETÉS

Ludwig Wittgenstein állítólag azt mondta, hogy a rossz építészet minden csábításnak enged, a jó pedig ellenáll.²⁶

A továbbiakban azt a nehezen megnevezhető, de nyilvánvalóan létező erőt, meggyőződést kísérel meg bemutatni, aminek birtokában ellent lehet állni a kísértésnek, amely érzésem szerint tetten érhető a következő, általam nagyra becsült mesterek alkotásaiban.

JOHN PAWSON²⁷

A lényeges és lényegtelen dolgok megkülönböztetése, a lényeges dolgok, régiek és újak, kontextusa, valódi jelenléte: ez a minimalizmus – állítja John Pawson. Az igazán mély, pozitív élmények az apró, hétköznapi örömeiben rejlenek, mint amilyen egy frissítő zuhany vagy az étel előkészítése. Fontos felismerni, hogy a hangsúly az élmények minőségén van.

A kényszeres teljesítőképesség-fokozás és az újdonság hajszolása korunk betegsége. A gyorsan változó világban nem az öröm mélyebb formáit keressük, hanem a zavaró tényezőket igyekszünk elhárítani. Felfogatunk mindent, de valójában semmi sem változik.

Pawson szerint a szívből jövő egyszerűség esztétikája nem csak az építészetre vagy képzőművészetre, hanem az életmódra is vonatkozik.²⁸

Az egyszerűség tehát nem esztétikai kategória, hanem létforma. A lényegre törő formálást a tartalom hitelesíti. Pawson esztétikai szempontból hibátlanul minimalista villái és Calvin Klein üzletei gyanítom, a gazdag emberek világához tartoznak. Az alkalmazott anyagok és furfangos szerkezetek maníros nagyvonalúsága messze nem találkozik a szerény, egyszerű életmóddal. Alkotásai közül a Novy Dvur-ban (Csehország) épített ciszter rendház azonban különleges figyelmet érdemel. Pawson építészetére jellemző a szinte szakrális egyszerűség. Az építész és a feladat szerencsés találkozásának gyümölcse ez a szép épület.

²⁶ *Anatxu Zabala Beascoa – Javier Rodríguez Marcos: a minimalist architecture in: minimalisms, GG, Barcelona, 2000, 75.o.*

²⁷ **John Pawson** (1949-) angol építész. Az általa tervezett Calvin Klein üzletek és egyéb művei a világ több nagyvárosában megtalálhatók. „minimalism” c. fotógyűjteménye nyomán nevezik építészetét *minimalistának*.

²⁸ www.johnpawson.com

JOSÉ ANTONIO CODERCH²⁹

„A szakmaiság, jó akarat, elfogadó, nem birtokló szeretet, felelősség – ezt kell képviselnünk a pénz, a siker, a profit, a felületesség, kapkodás, szellemtelenség és öntudatlanság ellenében” - José Antonio Coderch 1960-ban írt esszéje ma is aktuális.

„Ebben a világban, ahol a szavak elvesztették valódi jelentéseiket, a bennünk mélyen élő tradíciót és morált kell jól használnunk. Nem zsenikre van szükségünk! Hanem azokra az építészekre, akik nem a nagybetűs Építészetre vagy a pénzre figyelnek, hanem saját hivatásukra. Akik azon a helyen, melyben gyökereznek, jóakarattal, felelősséggel és becsülettel szolgálják az ott élő embereket, igaz és élhető házakat terveznek.”³⁰

Coderch az épületek megszületésének új hagyományát nem stiláris kérdésekhez vagy formai megoldásokhoz kötötte, hanem az alapok mély megértéséhez, tudatosságához és önzetlenséghez. Ez a fajta építészet szerinte nem önmagában ér véget, hanem a következményeiben, kapcsolataiban, szövődményeiben.

J.A. Coderch 1945-50 között még a „Grup R” nevezetű modern építészeti formáció tagja volt, majd 1950-51 körül következett be a változás az építészeti állásfoglalását illetően: az ortodox modern helyett a „helyfüggő”, kulturális és egyéb helyi adottságok által meghatározott modern építészet felé fordult. A '30-as évek közepétől virágzó organikus, expresszionista irányzat, ezen belül is Alvar Aalto munkássága nagy hatással voltak Coderch-re. Az építészeti irányváltás a La Barceloneta ház néven elhíresült barcelonai lakóépülethez kötődik. Coderch az építészeti dogmák helyett a technikai, gazdasági feltételeket elfogadó ésszerűség mentén formálta az épületet. A épület téri kapcsolatrendszer a vizuális élményen túl funkcionális szempontból is magas minőséget képvisel. Az egyes lakásokon belül a finoman kitérő falakkal helyzetbe hozott lakótér, illetve a lakás és a város közé feszített zsalugáteres féligáteresztő elem mögött rejtőző teraszok a vizualitás és funkcionalitás példaértékű egységét képviselik.

José Antonio Coderch sajátmagát kézművesnek és nem művésznek tartotta.

²⁹ **J.A. Coderch** (1913-1984) katalán építész, a TEAM10 tagja, a '60-as évektől a Barcelona-i Építész Iskola professzora. Építészeti tevékenysége mellett híressé vált iparművészeti tárgyakat (pl. lámpák) is alkotott. Számtalan kitüntetés, díj birtokosa.

³⁰ José Antonio Coderch: *It Isn't Geniuses We Need Right Now* in: José Antonio Coderch *Casas / Houses*, 2G, n33, 134-137.o.

SVERRE FEHN³¹

A szerkezet és a filozófia jelentőségét hangsúlyozza. Az építészet alapja a szerkezet, ez a nyelv, melyen a költői elképzelések kifejeződnek. Gondolat és nyelv egymásnak megfeleltethetők. Mint ahogy a történeteknek van szerkezetük, az építészeti tervezés is a struktúrán alapul. A szerkezetet nem lehet utólag kitalálni, számokból kikalkulálni, az építésznek az emberekről és az életről mesélt történetében benne foglaltatik.

A múlthoz való viszonyunk leírható egy létező, élő struktúra megközelítéseként, mely struktúra úgy változik, ahogyan haladunk egyik filozófiai (néző)pontból a másikba. Az igazi kreativitás a múlt megtalálása, az élő struktúra elérése, a részleteihez való közelkerülés.³²

Sverre Fehn házaival, rajzaival mesélt történeteiből sugárzik az élet és a természet szeretete. A Hamar-i múzeum lebegő rámpája egy középkori katedrális romjai fölött halad. Ez az új, precíz vasbeton tárgy sehol nem érintkezik a szabálytalan középkori falakkal. A tudományos feltárás és a bemutatás gondolatokat és érzelmeket indukáló módja harmonikus egységet alkot. Sverre Fehn szándéka szerint a rámpán járva megérthetjük, hogy a ház az emberi lét ritmusa által meghatározott, a nap járása, szél fúvása, eső verése és a táj által formált mű.

³¹ **Sverre Fehn** (1924-) norvég építész, az Oslo-i Építész Iskola, a Yale Egyetem és a London-i AAScool építész professzora. Jelentős számú középület, elsősorban múzeum, és lakóépület tervezője. Grafikai révén képzőművészként is elismert.

³² Joan Tata: *An Architectural Autobiography, Questions to Sverre Fehn* in: *Five Masters of the North, Sverre Fehn, Museum of Finnish Architecture, Helsinki, 1992, 45-51.o.*

WALTER PICHLER³³

A több épületet is alkotó művész unokaöccse, Walter Pichler felkérésére házat tervezett közös nagyapjuk egykori kovácsműhelye mellé. A műemlékileg védett kovácsműhely mellé épített ház olyan élettér, a munka és mulatság helye, amilyen egykor, még a műemléki védettség előtt, a kovácsműhely is lehetett. Saját emlékeire támaszkodva akart valami újat hozzáfűzni a meglévő épülethez. Az emlékeit az igazi építőanyagokkal együtt, beépítette a házba. Pichler emlékeit számomra a pincét körülölelő fény-aknát lefedő hatalmas kövek szimbolizálják: kívülről nézve támasztják, erősítik az épületet, bentől nézve átlényegülnek: különös, fényben lebegő mesebeli mennyezetté válnak.

³³ **Walter Pichler** (1936-) osztrák festő-, szobrászművész. (ld. Dietmar Steiner: *Walter Pichler, Houses for sculptures at St. Martin, Austria, Domus 811, 18-19,o*)

Létezik a kísértésnek ellenálló, erősen személyes, erős hatású kisugárzás, valamifajta belső erő. Egy saját történet, személyes meggyőződésből, élményekből táplálkozó autentikus jelen-valóság. Így az alkotó személyiség (tehetség) jelenléte folytán a lényeges és lényegtelen dolgok közötti különbségtétel, a már létező összefüggések rendszerébe történő illeszkedés mélyebb értelmet nyer. Ez a kapcsolat nem a többi részhez való viszonyról, hanem az Egészhez való kapcsolódásról szól, arról, hogy *„a centrummal való összeköttetés árama megérintett bennünket. A centrummal, a mindenség potenciájával, amiből valóban minden kibontható.”*³⁴

3. TÉZIS

Az építészeti alkotás az Egész részeként nemcsak az egyes részekkel, mint egyes rétegekkel áll kapcsolatban, hanem az Egészhez, mint a részek, rétegek összességével (közösségével) is. Ez a kapcsolódás szellemi, érzelmi, erkölcsi szinten valósul meg.

³⁴ Kemény Katalin: *A tér áldása*
in: *A hely ismerője*, Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2006, 90.o.

3. A MESTERMŰ

3.1 BEVEZETÉS

A mestermű – alaplómű. A mestergerenda, kitüntetett helyzetű földmengerenda – a földm terhet hordja, a falazatnak közvetíti. A mestermű, kitüntetett szerepű alkotás, mely az alappontok, a szerkezet erejének próbájaként a további munkák szempontjából alapvető.

3.2 MESTERMUNKA - SAJÁT HÁZUNK

Helyszín:

2051 BIATORBÁGY, RÁKÓCZI U. 14. (hrsz180)

Rendeltetése:

CSALÁDI HÁZ

építészet:	Tótpál Judit (80%) és Nagy Iván (20%)
statika:	Nagy András
gépészet:	Horváth György
elektromos:	Tótpál Zoltán
belsőépítészet:	Tótpál Judit
asztalos szerkezetek:	Tóthpál Tamás
kert:	Tótpál Judit és Páll Attila
kivitelezés:	házilagos

tervezés éve: 1998-1999

kivitelezés éve: 1999-2000

használatbavétel: 2000

beépítési paraméterek:

telek területe: 979 m²

övezeti besorolás: L-III-O-K/5,50

bruttó beépített terület

átalakítás előtt: 105,9 m²

átalakítás után: 111,5 m²

BEVEZETÉS

Az a ház, amelyben felnőttem azon a portán áll, ahol dédanyám anyja is született.

Amikor a Rákóczi utcai házat megvettük, kicsit furcsa érzés volt, hogy nem az enyémekek laktak benne korábban. Ez a ház akkor már 8 éve üresen állt. Szerencsére. Ez valamifajta távolságot teremtett az előző lakók életétől.

A mi utcánk (a Rákóczi) Anyámék kertje végében megy, gyerekkoromban rengeteget bicikliztem errefelé. Meg persze másfelé is. A környék és az ittlakók tehát ismerősök voltak.

Mennél többet megtudtam a házunk és hajdani lakóinak történetéről, annál inkább kezdtek az egykor itt élők az én felmenőimre hasonlítani. Nem külsőleg persze, hanem az életükön keresztül.

Az utcabeli öregek elbeszéléseire, régi térképekre, más forrásokra támaszkodva a ház története a 20. század elejéig viszonylag pontosan nyomon követhető. Ez időszak alatt háromszor végeztek komolyabb átalakítást a házon: az 1924-es tornádó után, 1960 körül, és mi az ezredfordulón.

Az 1960 előtti állapotról szóló leírások elsősorban a környékbeli házakról szóló elbeszéléseken alapuló feltételezések. Az 1960 körüli átalakítás eredménye jelentette a tervezés során a kiindulási helyzetet.

SZÖVET

Biatorbágy biai részén található a Rákóczi utca, régi nevén Kis utca. Az elpusztult középkori falumag környezetében kialakult település a Nagy és Kis utcák mentén, a Békás patakkaal párhuzamosan, északnyugati irányban növekedett. A Kis utca tehát a falu egyik legrégebbi utcája.

A Nagy és Kis utcára merőleges összekötő közök (mai nevük Óvoda köz, Gárdonyi köz, Petőfi köz) már az 1856-60 között készített II. katonai felmérés térképén jól felismerhetőek. A térkép a Nagy utcát kétoldalt a Kis utcát egy oldalon beépített utcának mutatja. A mi házunk oldalán ekkor még kertek voltak.

A negyedszázaddal (emberöltővel) későbbi III. katonai felmérés (1882-82) térképén már kétoldalas a Kis utca, s a Tópart felé vezető utca jellegzetes tölcséres torkolata is felismerhető.

Karikó János (1851-1910) biai népköltő 1892-ben *Biai háztulajdonosok* című költeményében a falu összes házát megéneklei.³⁵

„A közön (Óvoda köz) túl van a községi pásztorház,

Weidlinger Ignácné boltjára ott találsz.

Barabás István szép lakását elhagyván,

következik sorba ifjú Hamza István. (mienk)

Molnár János háza igen csinos szinte,

Mellette egy kertvég nincsen beépítve.

Handli Antal háza új, s nagyobb, mint másé

Mellette a végső Szalai Andrásé.” (Gárdonyi köz sarka)

³⁵ Karikó János: *Biai háztulajdonosok*, in: Horváth Imre, dr. Palovics Lajos szerk.: *Beszélő Nevek, Helytörténeti Olvasókönyv, Biatorbágy Kultúrájáért Alapítvány, 2006, 31.o.*

A versbéli állapothoz képest a változás jelentős. Az utcák, közök szövege ugyan változatlan, de az épületeket kivétel nélkül átalakították, az üres kertvég beépült. A házakban nem az egykori tulajdonosok leszármazottai laknak.

A BEÉPÍTÉS

A Rákóczi utcában az oldalhatáron álló beépítés a jellemző. Az előkertek mérete a szabályozásnak és a bontásoknak köszönhetően nem egységes, de jól megfigyelhető, hogy az utca régebbi beépítésű oldalán nem jellemző az előkert, az újabb beépítéseknél előfordul. (Az egykori kertvégek oldalán, a két köz között, 8 telekből 5 előkertes.)

A mi telkünk beépítése az 1960 körüli átépítéskor lényegesen megváltozott: az utcavonalra illesztett lakóépület elejét elbontották, egy helyiség hozzáépítésével a hosszú egyenes házat 'T' alaprajzúra módosították.

A 'T' alaprajzú épület a telket udvarra (elől) és kertre (hátsó) osztotta. Ez a felosztás megfelelt a telekhasználattal kapcsolatos alapvető elvárásainknak, így a rossz műszaki színvonalú toldalékok bontása után a természetközeli falazatú alapegységet 'T' alakúra egészítettük ki.

Ahogy a hagyományos parasztportákon a lakóépület – gazdasági épület – udvar – kert telepítése, használata szorosan összefüggött egymással, mi is fontosnak tartottuk a telek egyes részeinek az artikulálását. A kertünk tervezése, kialakítása során, a különböző funkciójú kertrészek (konyhakert, játszó, sütő, zöldterasz, teraszok, oldalkert, udvar, fáskamra) megfogalmazása, összekötése, elválasztása volt a cél.

„A kertészkedést a kultúra hőmérőjének szokták nevezni. Ahol virág van, ott figyelem, gondoskodás, derű és tapintat is van. Egyszóval otthonosság.”³⁶

³⁶ Balogh András: *A kert művészete*, Corvina Kiadó, Budapest, 1971, 10.o.

ALAPRAJZ, FUNKCIÓ

Az 1960 körüli átépítés előtt a lakóépület a következő helyiségekből állt:

szoba – konyha – szoba – kamra.

Az átalakítás során az utcai szobát és konyhát elbontották, az istállót szobává alakították, a kamra belső kishozza lett, s az épülethez egy új helyiséget (veranda) kapcsoltak az egykori kamra magasságában. Az ólakat részben elbontották, és az épület mögé konyhát építettek. Tekintve, hogy a veranda elfogadhatatlan műszaki állapotban volt, elbontottuk. Csakúgy, mint a dűledező ólakat. Egyedül a terméskő falazatú épületrészt tartottuk meg. A tervek szerint, az elbontott veranda helyén új kereszt szárnyat építettünk.

Ebben a szárnyban kapott helyet a lakókonyha, a ház legforgalmasabb helyisége: ide lépünk be megérkezésükor, innen haladhatunk tovább a ház egyéb helyiségei felé, és itt vagyunk egész nap. A lakókonyha a teraszajtón át a teraszhoz, a kerthez kapcsolódik (K-ÉK), a bejárati ajtóval, az első „kisteraszhoz” (NY-DNY), az udvarhoz, az oldalkert felé pedig ablakokkal nyílik meg (D-DK), így reggeltől estig napfényes.

A kő épületrészben található a nappali (az egykori istálló) és egy szoba (a régi szoba), a fürdőszoba és a feljárt a padlásra (az egykori kamra helyén). A padlás lényegében egy tér, az alvás helye. Az átalakítás megtervezésekor a régi házakra jellemző többcélúan használható terek hagyományát követtük. A házunkat hosszútávra terveztük, nem akartunk a pillanatnyi igényeinkre hangolt kötöttségeket. A beköltözésünk óta eltelt hét év alatt az életünk bizonyos szempontból megváltozott. A házunk, mint építészeti alkotás bejezettnek tekinthető, de ez nem azt jelenti, hogy állapota végleges.

SZERKEZETEK

Falak

A helyi kőből épített lakóházak, gazdasági épületek, pincék elterjedése a 18. század végi 19. század eleji gazdasági föllendülés időszakára tehető. A környéken, Sós-kúton, Zsámbékon, jelentős kőfaragó ipar alakult ki. Bián is működött kőfejtő. Bizonyosra vehető tehát, hogy a megtartott terméskő falazatú épületrész kb. százéves.

A részben faragott kövekből emelt falazat vízszintes fugái szabályosak, a függőleges fugák szabálytalanok. A köveket sárba rakták, a harántfalak vályogból készültek.

1924-ben a tornádó pusztítása során az épület, mint minden biai ház, erősen megrongálódott. A nagyméretű pátyi téglából emelt tűzfalak valószínűleg a helyreállítás során készültek. Ugyancsak pátyi téglából ekkor építhették az ólakat is.

Az 1960 körüli átépítéskor használt anyagok messze elmaradnak az eredeti épület minőségétől: a veranda túlétetett pátyi kisméretű téglából, a konyha B30-as falazóblokkból épült.

Az általunk tervezett átalakítás során a tartószerkezeti szempontból fontos falakat 38cm-es, nútféderes kerámia falazóblokkokból terveztük. Az eredeti, egymenetes kőházat kiegészítő új szárny tartószerkezeti rendszere szempontjából tulajdonképpen egy híd, a kőfalazatú épületszárnyon és a végfalon támaszkodó padlás.

Minden még felhasználható, bontott építőanyagot újra felhasználtunk. A bontott téglából válaszfalakat építettünk.

Födém és tetőszerkezet

A ház jellegzetes formáját adó erősen túlnyújtott eresz, csüngő tornác, a faluban egykor gyakran alkalmazott tornác megoldás volt.

Az oszlopos tornácnál egyszerűbb szerkezet a ház melletti folyosó (járda) s az innen nyíló bejáratok védelmét biztosította. A hosszfalakra merőleges, gyalult élű födémgerendákat az udvar felőli oldalon kb. 1 méterrel túlnyújtották, a szarufákat pedig a födémgerendákba csapolták. A népi építészetben használatos tetőszerkezetek között, az alkalmazott ácskötés miatt, ez újabbnak számít. Egyes vidékeken német kötésnek hívják ezt a támasztott szarufás megoldást, s ez számunkra azért érdekes, mert Bián a 17. század óta jelentős számú német élt.

A II. világháború után megjelenő előregyártott vasbeton födémek közül az első volt az 'FF' jelű vasbetongerendából és vasbetontálcából álló rendszer. Ilyen volt az 1960 körül épült konyha födéme.

A lakóépület fafödémének az állapota az ezredfordulóra kritikussá vált. A gerendák a faltetőn, a felfekvéseknél elkorhadtak. A födém cseréje szükségessé vált. A POROTHERM födémrendszer alkalmazása mellett anyagi okokból döntöttünk. Az új szárny födéme, a szerencsés méretegyezés miatt, az elbontott konyha födémrendszere lett, így a hagyományos kőfalazat mellett egy másik, kultúrtörténeti szempontból jelentős szerkezetet is sikerült megőriznünk.

Alapvető szándékunk, az oszlop nélküli tornác megidézése, a fafödém elvesztése következtében elvi problémákat vetett föl, mivel eredeti szándékunkról, a hagyományos, támasztott szarufás fedélszék újjáépítéséről, anyagi okokból le kellett mondanunk. Azt hiszem azonban, hogy a pénzügyi lehetőségek mentén való tervezés a józan építészet jellemzője. Az elbontott fa födémgerendák ép részeit oszlopként és szelemenként felhasználva, egy aszimmetrikus tetőszerkezettel oldottuk meg a tető kinyújtását, kvázi csüngőtornácot építettünk.

Az eresz alját a felbontott, átválogatott padlódeszkákkal borítottuk be.

A használható, régi szarufákból készült a bejárat előtti kis terasz.

BURKOLATOK, BÚTOROK

A múlt század első felében a ház sárral tapasztott homlokzatát fehérre meszelték. A szomszéd felőli oldalon általában fedetlenül hagyták a kőfalat. A tető héjalása nádból készült, melyet a közeli tóparton vágtak. A padló a szobákban trágyás tapasztású döngölt padló volt, a konyhában és az istállóban a természetes talaj. A konyha padlószintje egy-két lépcsőfokkal mélyebben volt az udvar és a szobák járószintjénél.

Az 1924-es pusztító erejű forgószél (tornádó) utáni helyreállításoknál az 1920 körül megnyílt pátyi téгла és cserépgyárban készült cseréppel fedték a biai házakat, köztük a miénket is.

Az 1960 körüli átépítés során a belső helyiségek padlóját feltöltötték, homokba fektetett párnafákra deszkapadlót szegeztek. Az akkor épített veranda aljzatbetonjára cementlap burkolatot fektettek. Az épületet cementes vakolattal kívül-belül bevakolták.

Mi a deszkapadlót felszedtük, átválogattuk és zsuzatként, illetve a jobbkat ereszburkolatként hasznosítottuk. A padlószerkezetet a most járatos rétegtervek szerint, (szig. hordó aljzat, pára és hővédelem, techn. szig., burkolatot hordó aljzat, burkolt) alakítottuk ki. A földszinti szobákban párnafára szegezett táblásított (50/100cm) fa padló került. A lakókonyha és a vizes helyiségek hagyományos cementlap burkolatot kaptak. A falak helyenként vakolt, fehérre festett felületűek, helyenként a póre kőfalazat látható.

A padlón a függőleges falfelületek fehérek, a ferde síkok OSB lappal burkoltak. A padló parafa felületű, speciális, ragasztás nélkül rakható padlóburkoló elemekből készült.

A belsőben a fa és a kő dominál. Az egyszerű formájú, fehér, saját tervezésű bútorok a szükséges tárolást hivatottak megoldani. A fehér elemek, a falakkal szinte egygyé olvadnak, finoman módosítják a belső tér kontúrját. A többi bútor (IKEA) fa felülete a padlóval rokon. A dédnagymama stafírungjának egykori darabja, a sublót a nappali dísze, számomra amolyan időgép féleség.

Az eredeti, sárgás színű pátyi cserép, gondos tisztogatás után, visszakerült a tetőre. A hiányzó mennységet egy utcabeli bontásból tudtuk pótolni.

A homlokzat hőszigetelést és fehér vakolatréteget kapott.

Az új szárny kitöltő falait táblásított fa elemek burkolják. Az itt alkalmazott, korábban már említett tartószerkezeti megoldás és a szerelt burkolat, a lakókonyha és a fateraszok funkcionálisan létező kapcsolatát erősítik.

A HÁZ ÉPÍTÉSE

„A házépítést minden esetben megelőzi a tervezés, amely azonban falun nem a mai értelemben vett műszaki tervezést, hanem a feladat megfogalmazását, a szükséges méretek eldöntését, a példaképpül szolgáló épület kiszemelését, az anyagi és egyéb lehetőségek megfontolását jelenti.

...

Az építkezés gondja teljesen a gazdára hárult, és ő igyekezett lehetőleg minél több munkát el is végezni.

...

Rokonság, szomszédság kölcsönösség alapján segített a ház építésénél.

...

A segítségre összegyűlt embereket a gazda, de sokszor, különösen a nagyobb szakértelmet kívánó szerkezetek, pl. a tető készítésénél a jelenlévő ügyes barkácsoló irányította.”³⁷

Saját magunk számára terveztünk és építettünk otthont.

Célunk volt, hogy felhasználjunk minden még felhasználhatót.³⁸ A kőfalak kivételével, az öreg házat szétszedtük. A darabokat átválogattuk, megtisztogattuk, újra összeraktuk, kiegészítettük, átalakítottuk. Egyszóval: TRANSZFORMÁLTUK.

A régít folytatva egy új történetbe kezdtünk.

4. TÉZIS

Az építészet nem tudomány vagy művészet, hanem az élet része.

³⁷ Dr. Barabás Jenő, Dr. Gilyén Nándor: *Magyar népi építészet* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1987, 123.o.

³⁸ Josef Frank, *akcidentizmus*, hivatkozik rá Ferkai András: *Kulturális identitás és modern mozgalom, Kelet-Közép-Európában*, in: Ferkai András: *Úr vagy megélt tér*, Terc Kft, 2003, 153.o.

BEFEJEZÉS

Minden évben koratavasszal, amikor nagynéném a gyümölcsfákat, s szüleim a szőlőt metszik, ez a kerítés új fonatréteggel gyarapszik. Magassága mégsem nő. Először tömörítem a meglévő rétegeket, az alsó, korhadt vesszők helyébe a fölöttük lévőket csúsztatom, a friss, hajlékony ágakat (szilva, alma, körte, barack), néha szőlővesszőt is, a kerítés tetejére fonom.

Fontos, hogy a vesszők frissek, hajlékonyak legyenek, tehát a kerítésfonás értelemszerűen csak metszések végeztető tevékenység. Ez az időbeli kényszer a megvalósulás garanciája.

A vesszők színe fajtánként más: a szilva bordó, a körte sárgászöld, az alma hamvaszöld, az őszibarack pedig rózsaszín. Célszerű a pirtliket (kötegeket) egymás után bontva, egyszerre egy fajtával dolgozni. A fonás mintáján színek szerint lehet kísérletezni. Áganként vagy két-három ágat összefogva a fonás tovább variálható. Az a jó, hogy minden évben más és mégis ugyanaz a kerítés.

Aztán mire a kert kizöldül, a kerítés előtt virágzó josta illata, vagy túloldalt a málna édes íze már sokkal fontosabb, mint tavaszi büszkeségem, a vesszőfonat.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balassa Péter: Az egyszerűség útjai, sötétben – Vigilia Kiadó, Budapest, 2006
- Czakó Gábor: Beavatás – Boldog Salamon Kör, 2002
- Czakó Gábor: Beavatás, Az ideák nyelve – Boldog Salamon Kör, 2005
- Czakó Gábor: Mi a helyzet? Gazdaságkor titkai – Igen Katolikus Kulturális Egyesület, 1996
- Ferkai András szerk.: Jánossy György építőművész – 6 BT, 2001
- Ferkai András: Úr vagy megélt tér – Terc Kft, 2003
- Kemény Katalin: A hely ismerője – Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2006
- Kerékgyártó Béla szerk.: A mérhető és a mérhetetlen – Typotex, 2000
- Kerékgyártó Béla szerk.: Hely és Jelentés – Terc Kft, 2002
- Kunszt György, Klein Rudolf: Peter Eisenman – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999
- Moravánszky Ákos, M. Gyöngy Katalin: Monumentalitás – Terc Kft, 2006
- Nádas Péter: Évkönyv – Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000
- Vámos Dominika szerk.: arc'1-6 – Gyorsjelentés Kiadó, Budapest, 1998-2001
- Weöres Sándor: A teljesség felé - Tericum Kiadó, Budapest, 1995
- Zalán Vince szerk.: Wim Wenders - Osiris Kiadó, Budapest, 1999
-
- Paul Spencer Byard: The Architecture of Additions, Design and Regulation – W.W. Norton & Company, New York, 2005
- Claes Dymling, Wilfried Wang: Architect Sigurd Lewerentz, Photographs of the work – Byggnadsförlaget, Stockholm, 1997
- Steven Spier, Martin Tschanz: Swiss Made, New Architecture from Switzerland – Thames & Hudson Ltd, London, 2003
- Anatxu Zabalbeascoa, Javier Rodríguez Marcos: minimalisms – Editorial Gustavo Gili, SA, Barcelona, 2000
- Building in the Mountains, Recent Architecture in Graubünden – 2G n.14, 2000/II
- Convertible city – archplus180
- The anonymous project – domus 811
- Five Masters of the North - Sverre Fehn: The Poetry of the Straight Line – Museum of Finnish Architecture, Helsinki, 1992
- Philippe Simon: 1+1=1 Additions d'Architecture – Pavillon de l'Arsenal, Paris, 1996
- Walter Pichler: Haus neben der Schmiede – Architekturzentrum Wien, 2002
-
- Bercsényi 28-30 1980/1
- Magyar Építőművészet
- Új Magyar Építőművészet
- Alaprajz
- Műemlékvédelem
- www.epiteszforum.hu
- www.johnpawson.com